

Семків І.І. Емпірическое исследование влияния социальной дистанции на процесс атрибуции.

Проведен детальний аналіз теорії Б. Войчишке, а також емпірическое исследование влияния социальной дистанции на процессы оценивания других. Установлено, что идеальный политик и руководитель характеризуется чертами, которые свидетельствуют о высокой компетентности, в то же время идеального друга наделяют чертами моральности.

Ключевые слова: теория атрибуции, нравственность, компетентность, процесс оценки, социальная дистанция, социальная роль.

»

Semkiv I.I. The Empiric Research of the Influence of Social Distance on the Process of Attribution.

The detailed analysis of the Vojchishke's theory was made. The empiric research of social distance influence on the processes of evaluation was conducted. An ideal politician and leader must be competent, at the same time the ideal friend must have features of morality.

Key words: theory of attribution, morality, competence, process of estimation, social distance, social role.

» » »

УДК 159.923:159.923.2

О.Г. Угрин

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ З БАТЬКІВСЬКОЮ СІМ'ЄЮ

У статті розглянуто змістові характеристики психологічного конструкту «сімейна ідентифікація». Визначено особливості впливу сімейної ідентифікації на формування цінностей, прагнень, способів проведення часу, які узгоджуються та поділяються членами сім'ї. Проаналізовано внутрішні та зовнішні чинники, що сприяють формуванню сімейної ідентифікації, зокрема, ідентифікації з батьками.

Ключові слова: сімейна ідентифікація, «внутрішня картина сім'ї», батьківська сім'я.

»

Батьківська сім'я є інститутом соціалізації, що впливає на особливості творчого становлення, спрямованості інтересів, активності особистості на її життєвому шляху. Формування дитини в сім'ї відбувається не тільки в результаті спрямованого впливу дорослих, але й в результаті спостереження за поведінкою всіх членів сім'ї, ототожнення себе з ними.

Відтак, психологічно здорова сім'я створює умови для реалізації потенціалу кожного її члена, оптимальну модель для оволодіння соціальними навичками, що може бути перенесено в зовнішнє середовище. Отже, сімейна соціалізація, з одного боку, є підготовкою до майбутніх соціальних ролей, з іншого – впливає на формування соціальної компетенції, зрілої особистості.

Оскільки батьківська сім'я є базовою моделлю, що слугує прикладом для створення власної сім'ї, то вивчення сімейної ідентифікації та чинників її формування сприятиме гармонізації особистісного розвитку в ній. Тому ми пов'язуємо дослідження сімейної ідентифікації з розв'язанням важливих прикладних завдань психологічної науки – вивченням чинників становлення особистості в умовах сімейної взаємодії, що дасть змогу на основі науково обґрунтованого підходу забезпечувати ефективну психологічну допомогу членам сім'ї.

Питання сімейної ідентифікації цікавлять науковців впродовж тривалого часу, адже від їх розв'язання залежить розуміння тих процесів, які забезпечують первинну соціалізацію дитини. Тому у загальному контексті сімейна ідентифікація розглядалась як частина соціальної ідентифікації (У. Джемс, Ч. Кулі та ін.). Водночас цілеспрямовано вивчали проблему ідентифікації з сім'єю Л.А. Коростильова, А.А. Кронік, Н.Ф. Федотова, як ідентифікацію в сімейному просторі – А.М. Єлізаров. Сімейна ідентифікація проаналізована вченими з точки зору процесу формування цінностей, прагнень, які узгоджуються і поділяються членами сім'ї (Н. Акерман, В.С. Торохтій), емоційне і когнітивне «Ми» сім'ї (Л.Б. Шнейдер), а також як «внутрішньої картини сім'ї» (Є.Г. Ейдемільер, В.В. Юстицік), картини життя

(А.А. Кронік). Як показав проведений аналіз, не дивлячись на значну кількість наукових пошуків у царині сімейних відносин, дотепер немає чітко визначеного підходу до розуміння такого психологічного конструкту, як «сімейна ідентифікація». У зв'язку з цим виникла потреба у змістовому аналізі поняття «сімейна ідентифікація» та тих чинників, від яких залежить її формування, що і стало **метою статті**.

Наукові підходи до визначення особливостей та механізмів формування сімейної ідентифікації містять вказівку на ті характеристики, які визначають її сутність. Зокрема, варто відзначити, що вперше концепт «сімейна ідентифікація» був використаний Н. Акерманом і представлений ним як сукупність цінностей, прагнень, очікувань, тривог і проблем адаптації, яку поділяють члени сім'ї та взаємодоповнюють в процесі виконання сімейних ролей [1, с. 10].

Сімейна ідентичність представлена у дослідженнях у зв'язку з самосвідомістю особистості і може характеризуватися різним рівнем включення чи протиставлення «Я» і «Ми». Так, на думку Л.Б. Шнейдер, сімейна ідентичність – це емоційне і когнітивне «Ми» цієї сім'ї. Стабільність сім'ї передбачає збереження ідентичності в часі, контроль над конфліктами [14, с. 4].

Сімейна ідентифікація, за В.С. Торохтієм, – це процес формування цінностей, прагнень, які будуть узгоджуватися і поділятися членами сім'ї [13, с. 5].

На противагу охарактеризованим підходам, Є.Г. Ейдемільер і В.В. Юстицькіс запропонували термін «внутрішня картина сім'ї» для позначення сукупності уявлень про послідовність типових ситуацій (сценаріїв) повсякденного життя сім'ї. Ця послідовність сімейних сценаріїв утворює основу уявлень сім'ї про себе і своє життя. Вона пов'язана з минулим сім'ї та її планами на майбутнє. На основі сімейних сценаріїв з'являються взаємні почуття, виникають і розв'язуються проблеми [8, с. 22].

Основну роль у функціонуванні механізму «емоційної ідентифікації з сім'єю» відіграє емоційне відношення симпатії

між членами сім'ї. Симпатії належить визначна роль в життєдіяльності сім'ї. По-перше, вона задовольняє важливу потребу членів сім'ї в емоційному спілкуванні. По-друге, симпатія відіграє основну роль в підсиленні просімейних мотивів і послабленні антисімейних. Вона нейтралізує стан фрустрації, що виникає у міжособистісних стосунках, в тому числі і в сім'ї. Таким чином, симпатія виконує багатогранну інтегруючу функцію в сім'ї, зокрема, знімає і пом'якшує стан фрустрації, знижує взаємну агресивність її членів, створює сприятливі умови для розв'язання міжособистісних конфліктів і формування взаєморозуміння в сім'ї [2, с. 113].

Головною характеристикою і основою стабільності та ідентичності сім'ї, а також емоційного задоволення членів сім'ї життям в ній є єдність цілей і цінностей. В цьому сенсі існування і розвиток сім'ї можна розглядати як процес поступової ідентифікації її членів з цілями. Прийняття людиною цінностей, що декларуються сім'єю, відображає її внутрішню солідарність з її умовами життєдіяльності та ідеалами, що сприяє категоризації власного «Я» і його ототожненню з сімейною структурою. Співвідношення цінностей у подружжя визначає рівень їхньої ідентифікації з сім'єю [11].

Проведений аналіз підходів до визначення сутнісних характеристик сімейної ідентифікації дав нам можливість визначити її як процес формування цінностей, прагнень, ідеалів, які узгоджуються, поділяються членами сім'ї, що супроводжується формуванням її емоційного «МИ».

У дослідженнях Т. Мейснер (1980, 1986) та О. Кернберг (1987) зазначається, що остаточні інтерналізовані об'єкти більшою мірою впливають на фантазії, захисти, ніж на взаємодію з реальними людьми [10, с. 21].

Представники когнітивно-аналітичної теорії роблять припущення, що ранні взаємодії закодовані у вигляді схем, які містять у собі примітивні емоційні стани, а також згадки про самість і об'єкт (Б. Бенжамін, Г. Фрідріх, 1991). Коли один з аспе-

ктів схеми активізується, вся схема в цілому приводиться в дію, впливаючи на те, як людина інтерпретує й реагує на актуальну ситуацію. Вченими відзначено наявність інтерналізованої пари, створеної за допомогою психологічної ідентифікації. Ця пара створюється на основі характерних рис батьків дитини на певній стадії її розвитку. Теорія схем легко припускає наявність структури близьких взаємин, яка формує значення і очікування щодо всіх майбутніх проявів близькості в міжособистісних стосунках [10, с. 25].

Рефлексивно-смісловий підхід до проблеми формування ідентичності в сім'ї розглядає ідентифікацію як процес рефлексії ситуації, що повинен привести до формування особистісної ідентичності. На противагу цьому чоловікам часто притаманна ідентифікація з соціальною роллю традиційного «глави сім'ї», орієнтованого на використання сили в міжособистісних взаєминах. Можна виділити специфічний клас сімейних ситуацій, коли чоловік з високорозвиненою особистісною ідентичністю не може розв'язати внутрішньосімейні проблеми [7, с. 18].

Науковцями (В.В. Абраменковою, М.І. Алексєвою, Р. Бернсом, В.О. Васютинським, Н.О. Гордєєвою, О.Я. Кляпинцем, М.С. Мацковським, Т.І. Медіною, В.М. Дружиніним, М.М. Слюсаревським, Ф.С. Тумусовим та ін.) проаналізовані внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на формування сімейної ідентифікації, зокрема, ідентифікації з батьками. Розглянемо ці чинники більш детально [4; 5; 6].

Першим внутрішнім чинником, що сприяє формуванню ідентифікації з батьками є *стосунки*: владно-підвладні, соціально опосередковані, інтерсуб'єктивні та інтрасуб'єктивні, особливості розподілу інформаційних потоків, структура влади, сиблінгова взаємодія, формальне та неформальне лідерство в родині тощо.

Так, Дж. Мід стверджує, що старший завжди наказує молодшому доти, доки соціальна різниця між дорослими не заперечить цього правила.

На думку вітчизняних вчених (М.І. Алексєвої, Б.Г. Ананьєва, М.Й. Боришевського, О.М. Леонтєва, М.І. Лисіної, В.С. Торохтія та ін.), ознакою та основним інтегруючим фактором соціальної групи є внутрішня та зовнішня соціальна діяльність, зокрема характер взаємин, стиль спілкування тощо.

Подібної думки дотримуються й зарубіжні психологи. Вони вважають, що саме під впливом механізму взаємного спілкування, взаємодії відбувається становлення Я-концепції індивіда (Дж. Александер, Р. Бернс, Д. Демо, С. Смолл).

А.Я. Варга розглядає батьківське ставлення, сімейні стосунки як цілісну систему різних почуттів, поведінкових стереотипів у ставленні до дитини, які використовуються в практиці спілкування з нею, провідне місце в якій посідає емоційна складова, так званий «емоційний резервуар».

Сім'ю повною мірою характеризують два фактори: взаємозв'язок членів родини, зокрема, важливість емоційної залежності, оскільки саме в ній діапазон емоційних проявів є значно ширшим, ніж в інших формах спілкування, та сімейна адаптованість.

На даній основі виокремлюють 16 моделей сімейних стосунків, які опосередковуються вихованням (Р. Кемпбелл, С. Олсон, Д. Шпренкл, К. Русел).

Особливого значення набуває й сиблінгова взаємодія, що сприяє психічному розвитку й вихованню особистості (А. Адлер, З. Фройд, Р. Мей та ін.). Так, на думку З. Фройда, з появою в сім'ї ще однієї дитини структура едипового комплексу трансформується таким чином, що її переживання у деяких випадках набувають трагічності.

Вчений одним із перших зауважив, що позиція дитини серед братів і сестер має важливе значення у всій життєдіяльності. У. Толмен на основі вивчення тисяч сімей виявив, що люди, які займають однакові позиції в структурі сім'ї, мають тотожні характеристики. При рівних умовах пари ідентифікують себе у

власній сім'ї краще за інших завдяки тому, що їхні рольові позиції доповнюють один одного.

Стосунки в сім'ї набувають особливого значення через так звані ролі-діади. Зокрема, М. Боуен вважає, що якщо в сім'ї більше однієї дитини, то дитина, яка більшою мірою задіяна в процесах, що відбуваються під час взаємодії з батьками, завершить ці процеси на нижчому рівні функціонування, ніж інша дитина, яка відносно вільна від батьківської опіки.

А.С. Зубенко пов'язує розвиток особистої ідентичності на різних вікових етапах з відчуттям та усвідомленням власного тіла, цілісністю структури світу й особистого життя, діяльністю, грою, світоглядом, здатністю самовизначатись через набуття компетенції тощо.

Тобто, вся сукупність стосунків у сім'ї постає як система взаємин між її членами, що відбуваються на основі емоційної, когнітивної, поведінкової складових, які є чинниками формування сімейної ідентифікації [8].

Другий чинник становить *ціннісно-символічна складова батьківського впливу*, тобто спосіб мислення і сімейна ідеологія, модель батьків, їхня конкуренція у впливі та нормативному контролі над дітьми, відповідальність за них, родинні міфи.

Сімейні цінності розглядаються вченими як вироблений, відкрито схвалений і культивований сімейною свідомістю ідеал, в якому містяться абстрактні уявлення про атрибути в різних сферах життєдіяльності. Сімейні цінності входять в психологічну структуру особистості кожного родича як джерела мотивації його поведінки.

Проте будь-яка цінність, що виражена надмірно чи не підкріплена фізичними чи психологічними можливостями членів сім'ї, як правило, приводить до ризику порушення їхнього психологічного і соматичного здоров'я [9, с. 30].

На думку К. Роджерса, А.Е. Личко, Є.Г. Ейдемільера, батьки відіграють вирішальну роль у когнітивному розвитку дитини, формуючи образ соціального світу. Тобто, особливого

значення набувають батьківські настанови, тип сім'ї і виховання, в тому числі й неправильний [13; 14].

Третім чинником формування сімейної ідентифікації є *особистість дитини та її батьків*, що включає потребово-мотиваційну сферу, набутий індивідуальний досвід, особливості формування поведінки і життєвого стилю, свідомість і самосвідомість.

Особливого значення набуває вік батьків та загальна психологічна культура, освіта, соціальний статус батьків, особливо матері.

Також важливими є такі моменти: рідні чи нерідні батьки, повна чи неповна родина, сімейні трагедії, сімейні сценарії, стадії розвитку сім'ї та ін.

Четвертий чинник полягає у *впливі генотипу і фенотипу, соматопсихічних і психосоматичних характеристик*, зокрема, вплив темпераменту, пренатального, натального і постнатального розвитку, стану здоров'я, спадковості тощо. А також у *відхиленнях чи фізичних вадах, алкогольній та інших формах залежності батьків*.

П'ятий внутрішній чинник формування сімейної ідентифікації – *психологічний (емоційний) клімат у сім'ї, гедонія/андогенія* як характеристика родинного життя, в тому числі, рекреаційна сфера, тобто відпочинок, розваги.

Дослідники цієї проблеми виділяють цілий комплекс провідних родинних детермінант. Так, для М.С. Мацковського референтами вивчення у сім'ї були групова динаміка й емпатія, згуртованість, ціннісно-орієнтаційні єдність, міжособистісне спілкування, групова стабільність, рольова взаємодія та очікування.

На думку багатьох вчених (В.В. Абраменкова, М.І. Алексєєва, Р. Бернса, В.О. Васютинського, Н.О. Гордєєвої, М.М. Слюсарєвського, І.Г. Яковенко та ін.), до *зовнішніх чинників* формування сімейної ідентифікації слід віднести панівні етичні та моральні правила, загальний аксеологічний простір,

особливості сімейної політики в державі, геополітичні фактори і процеси етнокультурної, цивілізаційної динаміки, соціальне середовище, домінуючі моделі й типи сім'ї, культурно-історичні умови, місце проживання [5, с. 125–126].

Таким чином, сімейна ідентифікація є детермінантою формування ціннісно-сислової сфери членів сім'ї, їх ставлення до навколишнього світу, людей та один до одного. Вона сприяє формуванню почуття «Ми», що відображає усвідомлення своєї приналежності до певної групи, яка активізує адаптаційні та потенційні можливості членів сім'ї. Важливого значення сімейна ідентифікація набуває у формуванні особистості дитини. Ідентифікуючись із батьками, дитина засвоює систему базових потреб, цінностей, емоцій та реалізує їх у взаєминах з навколишніми.

Враховуючи дію зовнішніх і внутрішніх чинників формування сімейної ідентичності, можна розробити ефективну систему психологічної допомоги або підтримки членів конкретної сім'ї, реалізувати розвивальну стратегію у внутрісімейних процесах.

Сімейна ідентифікація створює умови для реалізації потенціалу кожного її члена, слугує прикладом для створення власної сім'ї. Відтак, сприяє формуванню соціальної компетенції та зрілої особистості.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в емпіричному дослідженні сімейної ідентифікації як психологічного чинника професійної самореалізації особистості студента.

1. Аккерман Н. Теория семейной динамики // Семейная психология. Хрестоматия / сост. Э.Г. Эйдемиллер, Н.В. Александров, В. Юстицкис / Н. Аккерман. – СПб.: Речь, 2007. – С. 57–62.

2. Андреева Т.В. Психология семьи: учеб. пособие / Т.В. Андреева. – СПб.: Речь, 2007. – 384 с.

3. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: курс лекцій / О.І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.

4. Головнева И.В. Психология семейных отношений: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / И.В. Головнева. – Х.: Изд-во Нар. Укр. акад., 2003. – 96 с.
5. Денисенко Ю. Фактори формування особистісної ідентичності в сучасній сім'ї / Ю. Денисенко // Соціальна психологія. – 2008. – № 2. – С. 124–131.
6. Дружинин В.Н. Психология семьи / В.Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 2008. – 176 с.
7. Елизаров А.Н. Рефлексивно-смысловой подход к проблеме формирования идентичности в семье / А.Н. Елизаров // Мир психологии: научно-методический журнал. – 2004. – № 2 (38). – С. 113–119.
8. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис. – СПб., 1999. – 400 с.
9. Эйдемиллер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия: учебное пособие для врачей и психологов / Э.Г. Эйдемиллер, И.В. Добряков, И.М. Никольская. – СПб.: Речь, 2007. – 352 с.
10. Кляйн М. Развитие в психоанализе / М. Кляйн, С. Айзекс, Дж. Райвери, П. Хайманн. – М.: Академический Проект, 2001. – 321 с.
11. Обозов Н.Н. Межличностные отношения / Н.Н. Обозов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. – 151 с.
12. Сигел Д.П. Идентификация как фокусная точка в терапии пар / Д.П. Сигел // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2007. – № 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psyjournal.ru/j3р/par.php?id=20070209>].
13. Торохтий В.С. Психологическое здоровье семьи и путь его изучения / В.С. Торохтий // Вестн. психологии и коррекц.-реабилитацион. работы. – 1996. – № 3. – С. 36–44.
14. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений: курс лекций / Л.Б. Шнейдер. – М.: Апрель–Пресс, 2000. – 512 с.
15. Martin R. Textor Kommunikation, Beziehungsdefinition, Verträge Berlin, Heidelberg, New York, Tokyo: Springer 1985, S. 45–51, 71–74, 102–117. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://freenet-homepage.de/Textor/Kommunikation.html>

»

Угрин О.Г. Анализ факторов формирования идентификации с родительской семьей.

В статье рассмотрены содержательные характеристики психологического конструкта «семейная идентификация». Определено влияние семейной идентификации на формирование ценностей, стремлений, способов, времяпрепровождения, которые согласовываются и

разделяются членами семьи. Проанализированы внутренние и внешние факторы, которые способствуют формированию семейной идентификации, в частности идентификации с родителями.

Ключевые слова: семейная идентификация, «внутренняя картина семьи», родительская семья.

»

Uhryn O.G. The Analysis of Forming Factors of Identification with Parent Family.

The article deals with the characteristics of meaningful psychological construct of «family identity». The features of influence of family identification on the formation of values, aspirations, ways of spending time which are agreed and shared by the members of the family. The internal and external factors that contribute to the formation of the family identification, particularly identification with their parents were analyzed.

Key words: family identification, internal picture of the family, the parent family.

» » »